

Anmeldelser

Martin Hultén

Thomas Pavel: *La Pensée du roman*, Paris 2003 (Gallimard).

Der må være tusinder og atter tusinder, der beskæftiger sig med romanen, med romanteori og med romanernes historie ved universiteter verden over, utallige der skriver om enkeltværker, forfatterskaber eller større skefulde af den empiriske suppe, der udgør romanskriverens sådan omtrent totusindårig historie. Derfor er det måske også bemærkelsesværdigt, at der så forholdsvis sjældent dukker bøger op, der prøver at sammenfatte hele eller meget store dele af denne historie i én samlet og samlende præsentation.

Årsagen ligger selvfølgelig lige for, stoffet er for omfattende og især for heterogent, det er romandiskussionernes evigt tilbagevendende udgangspunkt eller konklusion.

Den rumænskfødte Thomas Pavel, der har haft en længere akademisk karriere først i Frankrig og siden hen i USA og nu er professor ved University of Chicago, tør godt skære igennem al snak om heterogenitet og mangfoldighed. I *La Pensée du roman* præsenteres romanens historie som foranderlig, men samtidig forholdsvis konsistent, forholdsvis sammenhængende og forholdsvis kontinuert.

Det ligger allerede i titlen, at Pavel tænker og taler om romanen i ental,

og at det drejer sig om at bestemme genren funktionelt. Romanen er kendetegnet ved en særlig tænkning eller måde at tænke på. Dvs. det er ikke den samme tanke, romanerne har udkastet gennem totusind år, men der er en kontinuitet i de tanker, romanerne har givet form, og der er en kontinuitet i den historiske og kulturelle rolle og funktion, romanerne har spillet i den vestlige kultur fra antikken til i dag.

Genren træder ind på verdenshistoriens scene i den tidlige hellenisme, og lad mig straks sige, at den hegeliansk klingende formulering ikke er min. Pavel erkender en vis gæld til Hegel og i det hele taget til de spekulative romanteorier. Udgangspunktet er Heliodoros' *Aethiopica* fra det 3. århundrede (efter), som ganske vist er et af de senere værker i den hellenistiske romantradition, men som dels sammenfatter en række af denne traditions karakteristiske træk og dels får en overordentlig betydningsfuld virkningshistorie, da værket bliver genfundet i renessancen og oversat til de moderne hovedsprog i årene omkring 1550. Hele første del af bogen er viet en analyse af først Heliodoros' værk og dernæst traditionens enorme udbredelse og popularitet i det 16. og det 17. århundrede. Anden del omhandler på den baggrund den moderne romans gennembrud i det 18. århundrede, tredje del det 19. århundrede, mens fjerde og sidste del kortfattet diskuterer genrens udvikling i det 20. århundrede.

Logikken i denne inddeling skyldes

selvfølgelig ikke en blot og bar kvantitativ sortering af stoffet. Romanen har i Pavels analyser taget fire store skridt i en udvikling, som hver af de fire dele præsenterer. Den første afgørende begivenhed i den fortælling, som romanhistorien også er, er oversættelsen af *Aethiopica* omkring 1550, som allerede nævnt. Næste markante skridt i genrens historie er publiceringen af *Pamela* i 1740 (Pavel skriver 1741, undskyld en smålig indvending). Med Richardsons og flere andres romaner fra 1700-tallet bliver en moderne indelighed skildret. Tredje bevægelse er Scotts første *Waverley* roman, som kommer i 1814; den åbner den æra i genrens historie, hvor karakterer og fortælling på afgørende vis bliver opfattet som rodfæstet i en historisk og social virkelighed. Fjerde og sidste trin i Pavels analyser er romanens modernistiske vending mod en ekstremt form- og stilbevidst 'æsteticisme' i anden halvdel af det 19. århundrede og især første halvdel af det 20.

I flere henseender er der tale om en forholdsvis traditionel genrehistorie, og der er kun få eller ingen overraskelser i Pavels kanon. Der er også tale om en relativt pragmatisk historie. Pavel ønsker ikke at give et bud på en nødvendig og tilstrækkelig genrededefinition, og hans ønsker slet ikke at udpege særlige genrespecifikke essentialistiske træk. Han analyserer de værker, som er blevet kaldt romaner, og ambitionen er først og fremmest at vise, hvad de har gjort, og hvordan de har gjort det, og især at udpege den historie og udvikling, der er resulta-

tet af værkernes og forfatterens oftest bevidste tilknytning til og videreudvikling af en tradition.

Det store forbillede er tydeligvis Lukács, og selvom Pavel anerkender bl.a. socialhistoriske romanstudiers bidrag til genrens historie, så er bogen stort set uden kulturhistoriske eller alment historiske sidebemærkninger eller perspektiveringer. Romanerne er bærere af en antropologi. Hos Lukács var romanen en i eminent forstand moderne genre, idet dens form korresponderede med og kunne give udtryk til en moderne kosmologi og antropologi (verden som kontingent slet uendelighed og mennesket som problematisk subjektivitet). Pavel opfatter grundlæggende genren på samme måde, men han nuancerer Lukács' nyklassiske greb ved at argumentere for, at romanerne rummer (udkaster, former, konstituerer...) forskellige antropologier i forskellige historiske tidsafsnit, og selvom han prøver at distancere sig fra såvel klassiske periodeopfattelser som nyere Foucault-inspirerede analyser af en given epokes *epistème*, så tøver han ikke med at sammenfatte et århundredes eller en periodes antropologi i få meget generelle og almene termer, modsætninger eller tankefigurer.

Romanen opstår således (og er ifølge Pavels definitioner kun mulig) i en verden, som »har opdaget sin egen enhed, jegets frihed og en monoteistisk guds uendelige magt« (p. 53). I hellenismen, hvor guden er blevet én og har trukket sig tilbage og kun virker som en fjern og ophø-

jet transcendens, er den præmoderne antropologiske forestillingsverden præget af tre grundfigurer eller motiver: eneboeren, det udvalgte folk og det skæbnebestemte par. Romanen er den genre, der i Pavels analyser både afspejler og former den præmoderne verdens antropologi gennem en stadig variation over en eller flere af de tre grundfigurer i en afrundet fortælling.

Det kan synes som, at Pavel stort set har overtaget Lukács' og andres bestemmelse af romanen som moderne og også dele af den klassiske modernitetsopfattelse, der ligger til grund for Lukács' romanteori, blot har Pavel sporet (nogle af de karakteristiske træk ved) det moderne tilbage til hellenistisk tid.

Det er oplagt, at Pavels analyser er sårbare overfor principielle indvendinger eller blot konkrete modeksempler. Mon ikke det er muligt at finde en roman eller to, der ikke lige passer ind i sin periodes dominerende antropologi, som Pavel systematiserer den, og er større tidsafsnit og epoker overhovedet så enkle at sammenfatte? Når man opererer med så generelle kategoriseringer, inviterer man også til indsigelser. Men netop derfor er det måske heller ikke den mest interessante kritik at fremkomme med. Der er i mine øjne mere perspektiv i at følge Pavel et stykke ad vejen og fremhæve de interessante teser, der bærer hans bog.

Bogen indledes med et citat af George Sand: »L'art n'est pas une étude de la réalité positive; c'est une

recherche de la vérité idéale« (lidt omtrentligt oversat: »Kunsten er ikke et studie af den faktiske virkelighed; den er en udforskning af den ideale sandhed«). Det er tydeligvis ord, Pavel gør til sine egne hele vejen igennem bogen, og det er jo interessant, når vi har at gøre med den genre, der ellers ofte bliver identificeret med netop faktisk virkelighed eller realisme. Pavel bestrider ikke, at en stor del af de moderne romaner, der begynder at dominere for alvor fra og med det 18. århundredes begyndelse er præget af *vraisemblance*, dvs. sandsynlighed; ordet realisme bruger han ikke. Men ser man på de større linier, så er romanen og romanernes historie først og fremmest præget af en idealisme og en strid om idealisme. Romanen arver en idealisme fra de tidlige antikke værker i traditionen, og denne idealisme dominerer fortsat i det 16. og det 17. århundrede og forvaltes på forskellig vis i de efterfølgende tre århundreder.

I det 16. og det 17. århundrede finder man et væld af forskellige subgenerer: Den pikareske roman, heroiske romaner i den hellenistiske tradition, ridderromaner i den middelalderlige tradition, pastoraler og hyrdeidyller, kortere *nouvelles* ofte med fokus på karakterernes psykologi (*La Princesse de Clèves* er vel det mest kendte eksempel) samt en lang række komiske og parodiske værker, der gjorde nar af alle de øvrige.

Alle de værker og genrer var naturligvis ikke idealistiske i snæver forstand, men de har det til fælles, at de

alle forholder sig til en idealisme eller en idealitet. I hovedparten af værkerne har det ideale en absolut forrang, og det er endvidere repræsenteret som en konkret del af den empiriske virkelighed. Heroverfor står naturligvis så de værker, eksempelvis de pikareske romaner, hvor verden og menneskene fremstår meget lidt ideale, men i Pavels analyser peger *Lazarillo* netop på diskrepansen mellem idealet og den faktiske verden og opererer således implicit med en idealisme, der ligger til grund for den kritiske fremstilling af en alt andet end idealiseret verden.

I det 18. århundrede ser vi en generemæssig mangfoldighed, der er stort set lige så omfattende, som den der kendetegner de foregående 'præmoderne' århundreder. Og Pavel er god til at minde om, som også Margaret Anne Doody har gjort det, at selvom en række nye populære romaner var præget af en ny realisme eller sandsynlighed, så blev eksempelvis de antikke og klassicistiske hyrderomaner og lignende værker fortsat genoptrykt, solgt og læst i enorme oplag. Det er tilfældet indtil et stykke ind i det 19. århundrede.

Men nybruddet i romanens historie i det 18. århundrede kommer fra de 'sandsynlige' værker. Richardson og Rousseau repræsenterer en interiorisering af idealismen. Alle deres forskelligheder til trods er de fælles om at skildre ophøjede, ideale karakterer, der er fuldt så heroiske som deres antikke og klassicistiske forgængere, om end det især er på det sjælelige plan

Clarissa og Julie excellerer. Denne internaliserede idealitet bliver skildret på baggrund af et univers, der i stigende grad tager sig realistisk ud, og som – hvilket er nok så vigtigt – som social virkelighed anfægter eller stiller spørgsmålstegn ved de ophøjede figurers idealitet.

Romanen i det 18. århundrede repræsenterer derved både en markant udvikling og en kontinuitet i forhold til de foregående århundreders værker, og det er i mine øjne en af de afgjorte kvaliteter ved Pavels analyser, at han insisterer på både forandring og kontinuitet i den lange romanhistorie. Richardsons og Rousseaus ideale heltinder (og sjældnere: helte) bærer tydelige præg af en dialog med traditionen, dvs. med klassicistiske hyrderomaner, med antikke helteromaner osv. Det nye er, at det ideale i så høj grad er blevet inderliggjort og at det fremstår på baggrund af og ind imellem i markeret kontrast til en omgivende verden, som er skildret mere virkelighedsnært.

En lang række romaner står naturligvis i opposition til den type idealisme, vi finder hos Richardson og Rousseau, og på vidt forskellig vis i øvrigt. Fieldings romaner repræsenterer en meget konkret kritik af Richardsons, og Pavel placerer eksempelvis også Smollett og Fanny Burney i denne polemiske kategori. En anden type distance til idealismen repræsenterer de ekstremt genrebevidste og genreparodiske romaner som Diderots *Jacques le fataliste* og Sternes *Tristram Shandy*. Endelig må

den gotiske roman ikke glemmes, den udgør en erklæret opposition til de 'sandsynlige' romanuniverser, som det bl.a. fremgår af forordet til Walpoles *The Castle of Otranto*. Men i Pavels fremstilling er alle disse strømninger og subgenrer i romanens historie udtryk for, at de hellenistiske og de klassicistiske romaners *debat* om det ideale fortsat er aktuel og blot udspiller sig på nye måder. Der er fortsat en strid mellem dem, der idealiserer romanheltinden og dem, der kritiserer et idealiseret menneske- og/eller verdensbillede. I det 18. århundrede kan man, som Pavel udtrykker det, ikke forlade idealismen, men heller ikke forsvare den uden at forholde sig til den historiske og sociale virkeligheds påtrængende anfægtelse af idealismen.

Noget tilsvarende gør sig faktisk gældende i det 19. århundrede, der i Pavels fremstilling på ingen måde kan reduceres til at være den realistiske romans århundrede. Den antikke og klassicistiske romans idealitet, som hos Rousseau og Richardson blev transponeret til en 'fortryllet dyrkelse af en inderlighed' præget af ubøjelig sjælelig og moralsk styrke, forsvinder ikke helt, men lever videre i det 19. århundrede som en mere afdæmpet indre skønhed hos eksempelvis Fontane. Derved består der fortsat en forbindelse ad omveje og dermed en kontinuitet tilbage til antikken, om end idealismen i form af en indre skønhed i 1800-tallet nu i endnu højere grad end i det foregående århundrede fremtræder i kontrast til

den ydre verdens forskellighed.

Både Scott, Balzac, George Eliot, Tolstoj m.fl. udforsker menneskets rodfæstethed i en historisk og social virkelighed, og de skildrer også karakterer der på en gang er beundringsværdige og kritisable eller meget langt fra perfekte, men dels finder man også her ind imellem karakterer præget af 'indre skønhed', og dels dyrker de mere populære romaner (Dumas, Sue m.fl.) fortsat et idealiseret menneskebillede; under alle omstændigheder ser man fortsat en *diskussion* om mennesket og verden som mere eller mindre ideale eller perfekte. Det sker ikke mindst hos de forfattere i det 19. århundrede, der som Pavel ser det, er arvtagere til Fieldings 'moraliske skepticisme': Jane Austen, Stendahl, Thackeray, Henry James og andre.

Det er afgjort spørgsmålet om romanens idealisme, jeg finder mest interessant og perspektivrigt i Pavels værk, også selvom det ind imellem kan virke lidt for enkelt og forenkende at sammenfatte romanernes historie til en konflikt mellem idealisme og idealismekritik. Det forekommer mig temmelig oplagt at tænke på romanerne (og litteraturerne) ikke som det virkeliges, men som det muliges og det umuliges kunst. Det betyder ikke, at romanerne ikke forholder sig til virkeligheden, naturligvis gør de det. De beskriver virkeligheden som den kan være, eller som den kunne være, eller som den burde være (sagde Aristoteles ikke også noget i den stil, da han sammenlignede de tre tragediedigtere med hinanden?). En roman

er interessant for så vidt den verden, den udkaster er det; den er altid utopisk i den bedste betydning af ordet.

Martin Hultén, post. doc., ph.d., Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, KU.

Svend Erik Larsen

Hvordan er teksten i verden?

Jørgen Bruhn: *Romanens tanker* – *M.M. Bachtins romanteorier*, Kbh. 2005 (Multivers).

I kulturhistorien optræder nu og da indflydelsesrige personer der udmærker sig ved uafviseligt at være brage-snakkende tågehorn. Det man skal lægge mærke til er at de alligevel er indflydelsesrige – Vico som et større europæisk og Grundtvig som et hjemligt eksempel. Og altså Bachtin som et nyere eksempel. Nogle ville måske tage Peirce, Heidegger eller Derrida med også. Men lad os nu ikke blive polemiske.

Det er svært at sige om sådanne personer har fået deres virkning *i kraft af* deres visionære vidtløftighed. Det kunne man jo mene, i og med de så giver beskæftigelse til en hær af eksegeter der skal sikre balancen mellem klarhed og uklarhed, så både indflydelsen og deres egen beskæftigelse sikres. Men det er nok snarere *på trods af* uklarheden i deres formuleringer de bliver indflydelsesrige, fordi de med usvigelig instinktiv eller reflekteret sikkerhed slår ned på fænomener der er vigtige, men hvis

nærmere natur og rækkevidde ingen rigtig ved hvad er.

De har fat på noget vi ikke kan afvise, når vi først har fået opmærksomheden vakt, men som vi heller ikke kan forstå nærmere gennem de rablende profeter. Normalt er det litteraturen der tager over her, som når Balzac igen og igen digter om den by han ikke kan lide, ikke kan undvære, ikke kan forstå, men heller ikke kan undgå at se som det enkeltstående mest afgørende virkelighedselement i hans samtid. Men hvad og hvorfor det forholder sig sådan, det har han kun modsigelsesfyldte litterære strategier til at udtrykke.

De der, som de nævnte eksempler, ikke kun er eller slet ikke er fiktionsforfattere, bliver så i stedet til *tænkere*, som Jørgen Bruhn siger i sin titel. De tænker dybt, energisk og forpligtende, javel, men udtrykker sig ikke så klart som en filosofi eller teoretiker gør eller bør gøre. Derimod udtrykker de sig præcist så uregerligt som sammenhængen mellem deres egen forståelse og deres genstand tillader på det tidspunkt hvor de beskæftiger sig med den. Eneste alternativ er ikke klarhed og enkelhed, men at holde mund. Man *kan* ikke forstå mere på de givne historiske betingelser.

Jørgen Bruhn overbeviser læseren om at Bachtin er et sådant betydningsfuldt og indflydelsesrigt rodehoved, der har fået sin betydning og indflydelse med rette. På dansk er det den mest grundige og nuancerede indføring i Bachtins forfatterskab. Måske ikke den mest provokerende,